

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ

18 грудня 2019 року

№ 1-1/2-2

Психологічний супровід трансформаційних процесів в українському суспільстві та освіті

Заслухавши та обговоривши доповідь академіка-секретаря Відділення психології, вікової фізіології та дефектології Національної академії педагогічних наук України С.Д. Максименка, загальні збори відзначають, що проблеми психологічного супроводу трансформаційних процесів у суспільстві та освіті посідають важливе місце серед пріоритетних напрямів досліджень учених НАПН України і мають об'єктивно зумовлений характер.

З-поміж детермінант психологічних викликів у суспільстві і освіті як глобальні, так і національні чинники. Насамперед, це – глобалізація та покликані нею посилення світової конкуренції, прискорення суспільних змін, зростання потоків інформації. В Україні відбувається непростий перехід від тоталітаризму до демократії, від адміністративно-командної системи економіки до цивілізованих ринкових відносин, від всеохоплюючої несвободи до вільного розвитку та самореалізації кожної людини, утвердження її особистісної і національної гідності. Зазначене ускладнюється військовими діями та пов'язаним з цим переміщенням значної кількості людей, розшаруванням населення за рівнем економічного доходу і зростаючою міграцією за кордон, викликами доступності якісної охорони здоров'я та освіти. Серед інших актуальних проблем – стресогенна ситуація, пов'язана з критичним станом наукової сфери в умовах її хронічного недофінансування.

У таких умовах дослідження вчених НАПН України і реалізацію наукових здобутків підпорядковано з'ясуванню сутності трансформаційних процесів в українському суспільстві та освіті і ролі психологічної науки в їх забезпеченні, розв'язанню проблем психічного розвитку особистості та психологічної підтримки освітньої діяльності, зокрема навчання дітей з особливими освітніми потребами, запровадження інклюзії у закладах освіти, психологічному супроводу учасників бойових дій, сімей загиблих, тимчасово переміщених осіб, включаючи дорослих і дітей, змін в інформаційно-комунікаційній сфері.

З-поміж найгостріших соціальних викликів є проблема воєнних дій на сході країни, внутрішніх переселенців з Донецької та Луганської областей, Криму і Севастополя. Сьогодні статус учасника бойових дій мають 370 тис. осіб. Бойові втрати складають понад 3,6 тис. загиблих, 11,6 тис. поранених військовослужбовців. За період конфлікту Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини зафіксовано 3,3 тис. загиблих серед мирного населення та понад 7 тис. поранених цивільних осіб.

На облік узято 1,4 млн переселенців з тимчасово окупованих територій. З них 51 % складають пенсіонери, 14 % – діти, близько 49 тис. мають інвалідність. За результатами моніторингу під егідою Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) у Донецькій області майже 40 % дітей віком 7–12 років і більше 50 % дітей віком 13–18 років стали безпосередніми свідками воєнних подій. Психічна травматизація людей, відсутність у них можливості задовольнити базову потребу в безпеці, порушення стабільної картини світу зумовлюють депресивні стани, втрату віри в себе, життєвої перспективи тощо.

Значну роль у здійсненні психологічної і соціально-педагогічної допомоги постраждалим від війни відведено фахівцям психологічних служб міністерств і відомств, працівникам міжнародних та вітчизняних організацій, які потребують науково-методичної та інформаційно-комунікаційної підтримки з боку вчених-психологів НАПН України.

Упродовж п'яти років при Інституті психології імені Г.С. Костюка НАПН України на волонтерських засадах діє Кризовий центр медико-психологічної допомоги, а при Інституті соціальної та політичної психології – Методичний реабілітаційний центр. Ними здійснюється професійна підтримка фахівців,

які працюють з постраждалими в зоні АТО/ООС, проводяться виїзні консультації для поранених, телефонне консультування, індивідуальна та групова робота з дітьми внутрішньо переміщених осіб, сім'ями загиблих тощо. Психологічну допомогу надано понад 2,1 тис. учасників бойових дій та членам їхніх сімей. Для різних категорій постраждалих проведено близько 9,5 тис. індивідуальних консультацій та 300 сесій групової роботи. Методичною допомогою забезпечено майже 3 тис. фахівців, волонтерів, представників військового духовенства.

Ефективного психологічного супроводу потребують трансформаційні процеси, що відбуваються у сфері освіти. Зокрема, постають виклики з упровадженням концепції Нової української школи шляхом докорінної зміни соціальної позиції учителя і учня в освітньому процесі, перегляду практики та формування міжособистісного спілкування, модернізації процесу та змісту оцінювання навчальних досягнень учнів, осучаснення взаємодії закладу освіти з батьками та батьківською громадськістю, розвитку таких життєвих компетентностей, як самостійність, критичне мислення, творчість, ініціатива та ін. Зокрема, це стосується запровадження інклюзивного навчання.

Гострою є проблема девіантної поведінки неповнолітніх, поширення в їхньому середовищі різних форм насильства, наркоманії, алкоголізму, комп'ютерної та ігрової залежності.

Таким чином, психологічна наука і практика, беручи соціальну відповідальність, основні зусилля спрямовують на теоретичне осмислення та практичне вирішення гострих соціально-психологічних проблем українського суспільства і освіти.

З цією метою розроблено низку затребуваних практикою теорій, концепцій і моделей, що охоплюють такі питання, як соціальна напруженість і протестний потенціал суспільства, процеси внутрішньої та зовнішньої міграції, налагодження соціальних діалогів, медіатравми, кіберсоціалізація та кібербулінг, розвиток територіальних спільнот та їх адаптація до суспільних змін, зокрема зумовлених травматичним досвідом бойових дій, тощо. Ці напрацювання становлять теоретико-методологічний фундамент психологічного дослідження та супроводження суспільних змін, що уможливорює систематичне вивчення чинників, які справляють вплив на життєвий світ людини, процеси формування та прояву суб'єктного потенціалу особистості, персональної і суспільної безпеки життєдіяльності, дають змогу всебічно розкрити психологічні умови, в яких функціонує суспільство, визначити і врахувати вектори та перспективи його розвитку. Успішно впроваджуються в суспільну практику психологічні розробки з проблем націєтворення, розв'язання соціальних конфліктів, проявів групового свідомого і несвідомого у складних соціальних ситуаціях, політико-правової свідомості та політичної картини світу сучасної молоді.

Ученими Інституту соціальної та політичної психології НАПН України в моніторинговому режимі здійснено всеукраїнські репрезентативні опитування, якими впродовж останніх п'яти років охоплено 32,5 тис. респондентів. Отримані дані відображають особливості сприйняття громадянами української державності, їхні уявлення про державні та національні символи, ключові постаті вітчизняної історії, динаміку соціальної напруженості в суспільстві, ступінь довіри населення до державних і суспільних інститутів, його геополітичні орієнтації, рівень громадянської компетентності та активності, участь у волонтерському русі. За результатами підготовлено 30 інформаційно-аналітичних матеріалів, які подано до центральних органів державної влади.

На основі розробленої в Інституті психології імені Г.С. Костюка НАПН України концепції психічного розвитку особистості визначено вимоги до психологічного супроводу безперервної освіти та алгоритм його здійснення на всіх її етапах. Розроблено критерії особистісного розвитку, створено програму моніторингу психологічних проблем становлення особистості в сучасних соціокультурних умовах.

На замовлення МОН України проведено дослідження перших результатів пілотного впровадження концепції Нової української школи та нового Державного стандарту початкової освіти (2017–2018 рр.). Відстежується потенціал громадської підтримки освітніх реформ. Розроблено систему психологічних вимог до аналізу основних і додаткових навчальних програм і підручників відповідно до стандартів освіти, педагогічних інновацій, експертної оцінки нових підходів та концепцій організації освітнього простору. Запропоновано систему безкоштовних дистанційних навчально-розвивальних курсів для інтелектуально-творчого розвитку особистості, формування проектного мислення учасників освітнього процесу.

Значну увагу приділено психологічному супроводу дітей з особливими освітніми потребами, поширенню системи інклюзивного навчання, в якій нині здобувають освіту понад 25 тис. осіб з особливими потребами. Створено мережу з понад 500 інклюзивно-ресурсних центрів, працівники яких потребують фахової допомоги психологічного спрямування. Оптимізується діяльність 325 спеціальних закладів освіти, у яких навчається близько 38 тис. учнів з особливими потребами і на базі яких організуються навчально-реабілітаційні центри та ін. Реформування освіти таких дітей спрямовано на їх різнобічну підготовку до навчання, цілісного, гармонійного розвитку й особистісного зростання.

У зв'язку з цим вченими Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України розроблено інноваційні підходи і технології забезпечення психологічного супроводу осіб з особливими освітніми потребами. За останні 4 роки створено, апробовано і впроваджено в практику 150 навчальних і 80 корекційно-розвивальних програм, підготовлено 86 навчально-методичних посібників, у яких увагу акцентовано на наданні психологічної допомоги всім учасникам освітнього процесу, включаючи батьків. Видано методичний вісник для педагогів, що дає змогу оптимізувати психологічний супровід таких дітей в умовах спеціальних закладів освіти та інклюзивного навчання. Інститутом організовано системну фахову підготовку педагогічних працівників (розроблено і впроваджено навчальні курси для закладів вищої освіти, здійснюється підвищення кваліфікації та ін.).

Вченими Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України теоретично обґрунтовано і розроблено модель та комплекс засобів психологічного супроводу навчання різних категорій дорослого населення. Створено оригінальні експериментальні консультаційні та корекційні програми психологічної підтримки педагогів на перехідних етапах професійного зростання, розвитку особистісно-професійних ресурсів учителя та консультаційної діяльності з питань профорієнтації. Упроваджено технології професіологічного моніторингу, профконсалтингу і кар'єрного коучингу.

Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи НАПН України здійснює методичну підтримку діяльності психологічної служби сфери освіти, у якій працюють понад 23 тис. практичних психологів і соціальних педагогів. Разом з тим, забезпеченість закладів освіти практичними психологами і соціальними педагогами становить лише 57 відсотків. Для гарантування права дитини навчатись у безпечному освітньому просторі створено систему психодіагностичних методик, спрямованих на визначення схильності дитини до соціально дезадаптованої поведінки та виявлення ступеня її соціальної дезадаптації, розроблено стратегії та інструментарій для протидії деструктивним впливам, сприяння формуванню навичок соціальної взаємодії. Ці напрацювання реалізуються в закладах освіти за інноваційною профілактичною програмою «Сімейна розмова», яка щорічно охоплює від 11 до 30 тис. учнів 7–8 класів різних областей. У рамках міжнародного проекту «Мирна школа», що почався у 2019 р. у 5 областях, вчені апробують моделі створення безпечного освітнього середовища, розв'язання конфліктів мирним шляхом, формування атмосфери добросусідства і взаємоповаги між усіма учасниками освітнього процесу. Загалом, працівники Центру за останні 5 років реалізували 14 міжнародних проектів, спрямованих на вирішення проблем профілактики і розв'язання конфліктів у закладах освіти різного типу та адаптації вимушених переселенців.

Президією НАПН України затверджено нову редакцію Концепції впровадження в Україні медіаосвіти, у якій визначено головні напрями розвитку медіаграмотності дітей і дорослих як складової інформаційної безпеки держави і супроводу системи освіти в умовах гібридної війни. У межах усеукраїнських експериментів, що здійснюються згідно з Програмою спільної діяльності МОН України і НАПН України, розроблено навчальні програми, посібники для вчителів і учнів, підручники для післядипломної педагогічної освіти, програми медіаосвітніх курсів для закладів вищої освіти, методики формування новинної грамотності, інформаційного підґрунтя соціального оптимізму і патріотизму.

Потребують уваги й інші проблеми психологічного супроводу реформ у суспільстві та освіті.

Чимало труднощів породжує відставання нормативно-правового забезпечення психологічного супроводу трансформаційних процесів. Під час реформування медичного простору охорони психічного здоров'я та розроблення заходів з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я, затвердженої Урядом, не взято до уваги практику домедичної психологічної допомоги, зокрема в сфері освіти.

Бракує інституційного, фінансового і матеріально-технічного забезпечення розвитку психологічної науки і практики як необхідних ланок примноження людського потенціалу країни в умовах новітніх викликів та інтенсивних деструктивних впливів на людську психіку, що істотно погіршують здоров'я нації. Відстає від суспільних потреб як за обсягом, так і за якістю підготовка психологічних кадрів з вищою освітою, для цього слабо використовуються можливості наукових установ психологічного профілю НАПН України. Унаслідок недостатнього бюджетного фінансування відбувається невиправдане скорочення контингенту аспірантів і докторантів у цих установах.

Актуальним залишається раннє виявлення і корекційний вплив стосовно дітей з особливими потребами, що має підкріпитися розробленням відповідних програм, методик, діагностичних методів і психодіагностичного інструментарію, зокрема для випадків зі складними порушеннями, створенням механізмів надання психологічної підтримки таким особам в умовах закладів професійно-технічної, фахової передвищої і вищої освіти та ін.

Потребує покращення координація психологічних і педагогічних досліджень, що здійснюються науковими установами НАПН України та закладами вищої освіти. У заходах з модернізації різних ланок освіти неповною мірою враховуються психологічні особливості дітей і молоді, закономірності розвитку особистості.

Важливою є подальша інтеграція вітчизняної психологічної науки в міжнародний науковий простір, включаючи забезпечення можливості стажувань українських психологів у провідних наукових центрах Європи, світу, відряджень для презентації наукових результатів на міжнародних форумах.

Істотного вдосконалення потребує організація упровадження результатів психологічних досліджень у практику роботи психологічної служби, діяльності педагогів та керівників закладів освіти. Для цього недостатньо використовуються можливості соціальних мереж, інтернету та Електронної бібліотеки НАПН України.

Про проблеми і здобутки психологічного супроводу реформування освіти та його науково-методичного забезпечення не повною мірою інформується широка громадськість. Потребує активізації популяризація психологічних знань серед населення, проведення інформаційно-комунікаційних кампаній, які сприяли б зростанню престижності праці вчених-психологів і протистояли шкідливій тенденції дискредитації соціогуманітарного знання.

У міру розбудови державних психологічних служб різного відомчого підпорядкування набуває актуальності потреба в посиленні координації та належному науково-методичному забезпеченні їхньої діяльності.

Усе це висуває нові завдання перед НАПН України, у якій зосереджено основний кадровий ресурс вітчизняної психологічної науки.

Загальні збори Національної академії педагогічних наук України

ПОСТАНОВЛЯЮТЬ:

1. Забезпечити пріоритетність наукової і науково-технічної (експериментальної) діяльності НАПН України із психологічного супроводу трансформаційних процесів в українському суспільстві та освіті, посилення впливу психологічної науки на стан суспільної свідомості та здійснення освітніх реформ

Президія НАПН України
Постійно

2. Підготувати пропозиції щодо державної підтримки психологічної науки в Україні, зокрема її інституційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення

С.Д. Максименко,
М.М. Слюсаревський,
В.В. Засенко, В.Г. Панок
2020 р.

3. Підготувати аналітичні матеріали і обґрунтовані пропозиції щодо:

- поліпшення підготовки психологів і соціальних педагогів у закладах вищої освіти, посилення вимог до надання ліцензій та покращення стандартів з підготовки фахівців за спеціальностями «Психологія» та «Соціальна робота»;
- оптимізації мережі закладів вищої освіти щодо підготовки психологів за бакалаврськими, магістерськими та докторськими програмами відповідно до потреби у конкурентоздатних психологічних кадрах для наукової та практичної роботи;
- збільшення державного замовлення на підготовку психологічних кадрів за докторськими і магістерськими програмами у наукових установах психологічного профілю НАПН України;
- підвищення кваліфікації психологів за кошти державного бюджету у провідних вітчизняних і зарубіжних університетах та наукових установах, а також розширення можливостей інтеграції в Європейський дослідницький простір

С.Д. Максименко,
М.М. Слюсаревський,
В.В. Засенко, В.Г. Панок
2020 р.

4. У процесі розроблення теоретико-методологічних і науково-методичних засад модернізації дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти всебічно враховувати психологічні особливості дітей і молоді, закономірності становлення та розвитку в освітньому процесі особистості здобувачів освіти. Здійснювати психологічну експертизу освітніх стандартів, навчальних програм, підручників і посібників, методів навчання

Академіки-секретарі відділень,
керівники наукових установ
Постійно

5. Посилити взаємодію наукових установ НАПН України психологічного і педагогічного профілів, забезпечити координацію здійснюваних ними досліджень

Академіки-секретарі відділень,
керівники наукових установ
Постійно

6. Започаткувати наукові дослідження, спрямовані на розроблення психологічних підходів до прогнозування суспільних процесів, зокрема у сфері освіти

С.Д. Максименко,
М.М. Слюсаревський
2020 р.

7. Розробити науково-методичний комплекс «Дистанційна школа демократії» з метою формування та розвитку у мережевому просторі громадянської компетентності різних верств українського суспільства

Н.Г. Ничкало,
Л.Б. Лук'янова,
В.Г. Панок
2020 р.

8. Передбачити дослідження з питань підвищення психологічної готовності індивідуальних і колективних суб'єктів до конструктивної поведінки у надзвичайних ситуаціях

С.Д. Максименко,
М.М. Слюсаревський
2020-2022 рр.

9. Забезпечити проведення досліджень та розроблення рекомендацій з питань:

- підтримання здоров'язбережувального середовища в закладах освіти;
- подолання деструктивних явищ в освітньому середовищі (цькування, булінг, порушення прав дитини тощо);
- профілактики негативних явищ в учнівському середовищі (правопорушення, алкоголізм, наркоманія);
- підготовки практичних психологів для роботи з дитячою психологічною травмою

С.Д. Максименко,
М.М. Слюсаревський,
В.Г. Панок
2020-2021 рр.

10. Забезпечити в межах виконання Програми спільної діяльності МОН України і НАПН України надання науково-методичної допомоги керівникам освітніх закладів та працівникам психологічної служби сфери освіти щодо здійснення психологічної діагностики та психологічного супроводу розвитку готовності вчителя до професійної діяльності в умовах Нової української школи

С.Д. Максименко,
Н.Г. Ничкало,
Л.Б. Лук'янова,
В.Г. Панок
2020-2022 рр.

11. Продовжити соціально-психологічний експеримент всеукраїнського рівня з формування позитивної громадської думки стосовно переходу повної середньої освіти на 12-річний термін та інших освітніх нововведень

С.Д. Максименко,
М.М. Слюсаревський
2020 р.

12. Створити при Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України консультативно-тренінговий центр для діагностування, психологічного і корекційно-реабілітаційного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та надання консультативно-методичної допомоги фахівцям і родинам таких дітей

С.Д. Максименко,
В.В. Засенко
2020 р.

13. Підготувати на розгляд Президії НАПН України пропозиції з питань удосконалення впровадження результатів прикладних психолого-педагогічних досліджень і критеріїв оцінювання ефективності впроваджувальної діяльності наукових установ

С.Д. Максименко,
В.Г. Панок
До 30 вересня 2020 р.

14. Провести консультації з керівництвом Міністерства культури, молоді та спорту України і правлінням Національної суспільної телерадіокомпанії України щодо укладення тристоронньої угоди, спрямованої на залучення засобів масової інформації до популяризації здобутків і можливостей психологічної науки, підвищення рівня психологічної культури населення, створення соціальної реклами з роз'яснення необхідності, корисності і безпечності професійної психологічної допомоги

О.М. Топузов,
С.Д. Максименко
До 30 червня 2020 р.

15. Підготувати пропозиції щодо співпраці Міністерства освіти і науки України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Національної академії педагогічних наук України з вирішення актуальних завдань психологічної підтримки дітей і молоді у надзвичайних ситуаціях

С.Д. Максименко,
М.М. Слюсаревський
До 31 березня 2020 р.

16. Вивчити питання щодо утворення при Президії НАПН України Міжвідомчої координаційної ради державних психологічних служб

С.Д. Максименко, В.Г. Панок,
М.М. Слюсаревський,
А.С. Сичевський (за згодою),
В.І. Барко (за згодою),
В.П. Остапович (за згодою)
2020 р.

17. Підготувати до громадського обговорення проект Закону України «Про надання психологічної допомоги»

С.Д. Максименко,
М.М. Слюсаревський,
В.Г. Панок,
А.С. Сичевський (за згодою),
В.І. Барко (за згодою),
В.П. Остапович (за згодою)
2020 р.

Президент НАПН України

В.Г. Кремень

Перший віце-президент,
в.о. головного вченого
секретаря НАПН України

В.І. Луговий